

at Valdemar Atterdag ved sin død ikke alene havde planer om at sætte sig i besiddelse af hele hertugdømmet Sønderjylland,³³ men også var godt i gang med at realisere sine planer i Nordslesvig. Als med Sønderborg og Nordborg og en del af de tilliggende herreder på fastlandet, Åbenrå, Tønder og Gram har han nået at vinde. Haderslevs skæbne kan derimod næppe afgøres med sikkerhed. Dermed er på ingen måde sagt, at Valdemar Atterdag havde hele Nordslesvig. I kraft af de sønderjyske hertugers pantsættelser i de foregående årtier var store områder blevet ret selvstændige adelsbesiddelser. Lyder Limbeks Søgaard var et castrum, til hvilket Lundtoft herred lå. Henneke Limbek på Tørring var ligeledes en mand så mægtig, at han optrådte som selvstændig person i Flensborgfreden. Meget tyder på, at schauenburgerne ville rejse krav på hertugdømmet, når Abelslægten uddøde, at kong Valdemar på den anden side tidligt har sat sig for at genvinde Sønderjylland for kronen og i årene 1372–75 med kraft og held var i gang med at realisere planen. Et udtryk herfor er, at Valdemar Atterdag havde vundet flere borge, som gik tabt, da de holstenske grever og deres mænd bemægtigede sig Nordslesvig efter hans død.

Esben Albrechtsen

Mikael Venge: Christian 2.s fald. Spillet om magten i Danmark januar–februar 1523. Odense University Studies in History and Social Sciences Vol. 6. Odense University Press 1972. 218 s.; kr. 69,00.

Mikael Venge: Bondekær eller tyrann? Odense Universitetsforlag 1975. 50 s.; kr. 15,00.

Som titlen på Mikael Venges bog antyder, er der tale om en historisk undersøgelse af de begivenheder, der førte til Christian II's fald i foråret 1523 og hans farbroders, hertug Frederiks, overtagelse af tronen. Tidsangivelsen i undertitlen er lidt upræcis: det første sikre vidnesbyrd om en oprørsbevægelse er det såkaldte sammensværgelsesbrev af 21. december 1522, og først den 13. april 1523 opgav kong Christian ævred og forlod landet – begge disse begivenheder behandles i Venges afhandling. Deltagere i spillet om magten i Danmark var Christian II, det jyske rigsråd (eller mere præcist: de oprørske jyske rigsråder), hertug Frederik og hansestaden Lübeck. Tidligere har historikerne været tilbøjelige til at betragte hertugen som ophavsmanden til oprøret i Nørrejylland i 1523. Mikael Venges opfattelse er anderledes: hans hovedtese er den, at det var de selvbevidste jyske råder, der tog initiativet til fejden mod Christian II. Bogen er et forsøg på at godtgøre dette.

I bogens fire første kapitler redegøres der for baggrunden for opstanden imod kong Christian, og i de fem følgende analyseres kilderne, der belyser den komplicerede begivenhedsforløb. Forf.s sammenfattende og konkluderende »Slutning« er blevet glemt i indholdsfortegnelsen. I et tillæg til afhandlingen findes et nytransskriberet aftryk af sammensværgelsesbrevet. Bogen afsluttes af et tysk resumé, en fortegnelse over kilder og litteratur samt et nyttigt person- og stednavneregister.

I kapitel 1, »En planlagt herredag«, redegør forf. for Christian II's forgæves forsøg på at få de jyske rigsråder i tale i efteråret 1522 og kongens påfølgende rejse til Fyn og Jyl-

³³ Tegn herpå er i 1374 Ejderstedts underkastelse, kongens forsøg på at sætte sig fast i Haseldorfmarsken og erhvervelsen af indløsningsretten til Gottorp. Det er også ganske sigende, at kongen i sommeren 1375 dømmer på det hertugelige retterting sammen med hertug Henrik (SHRU IV, nr. 1568), og at enkehertuginde Kunigunde henvender sig til kongen for at få et forskud på 100 mark sølv, før der laves en opgørelse over hendes ret til underhold efter hertugen (SHRU IV, nr. 1581). Endelig kan det nævnes, at kongen fik anbragt sin kandidat, Johan Skondelev, på Slesvig bispestol.

land efter nytår 1523 – et ubekvemt tidspunkt at rejse ud på. Kapitlets overskrift henlyder til en herredag, som skulle have været afholdt i Odense midt i januar måned, men som ikke blev til noget, fordi de jyske rigsråder udeblev. Af hensyn til overenskomsten fra Bordesholm af 13. august 1522 var det magtpåliggende for kongen at få et møde i stand med det jyske rigsråd, og da hertil kom rygter og efterretninger om en ulmende utilfredshed i Jylland med kongens styre og om hertug Frederiks fjendtlige stemning over for kongen, besluttede Christian II at indkalde til en herredag i Aarhus den 25. januar.

Det forekommer mig, at »den planlagte herredag« i Odense savner både sandsynlighed og solid fundering i kilderne: den omtales hverken i kongens forsvarsskrift eller nogen anden dansk kilde, men bygger alene på en oplysning om, hvad en brevskriver i Haderslev (rygtevis?) har hørt. At et ønske hos kongen om ved personlig tilstedeværelse at opnå det størst mulige udbytte af en skat har været »et tungtvejende motiv« til hans rejse, er vel muligt, men ikke sandsynliggjort. Derimod er der næppe tvivl om, at kongens »forskækkede diplomatiske fremstød« under hans ophold i Odense skyldes nye tider om den ildevarslende stemning i Jylland og hertug Frederiks planer imod kongen.

I kapitlet »Jylland før oprøret« skildres utilfredsheden med den langvarige krigstids hårde beskatning og handelshindringer i Jylland. Navnlig gøres der meget ud af at tegne et billede af Hans Bartholomæussens nidkærhed som lensmand på Aalborghus, en foretagsomhed, der som bekendt kom til at koste ham livet. Også her forekommer der lovlig raske slutninger, f. eks. drages der en vidtgående slutning ud fra omtalen af et parti varer i et privatbrev. Forsøget på at omdatere visse andre breve virker heller ikke rigtig overbevisende. Rigelig stor opmærksomhed er koncentreret om ovennævnte lensmands optræden, på bekostning af andre jyske egne.

Hansestaden Lübecks nordiske politik beskrives i kapitel 3. Forf. redegør først for byens støtte til Gustav Vasas befrielseskrig, dernæst for krigsførelsen mod Christian II. Lübecks mål med krigspolitikken, som ændredes i løbet af året 1522, gøres der udmærket rede for. Det samme gælder byens hemmelige forhandlinger med hertug Frederik, som man ønskede at inddrage i krigen mod Danmark.

Fjerde kapitel, »Hertug Frederik og Danmark«, er et af de vigtigste i denne første del af bogen. Mikael Venge diskuterer her den almindeligt accepterede opfattelse, at hertug Frederik var præget af nag og forurettethed i forholdet til sine slægtninge på den danske trone. Forf. finder argumenterne for denne opfattelse uholdbare. Noget andet er, indrømmer han, at hertugen søgte at udnytte sine påståede rettigheder til det yderste. Med rette fremhæves hertug Frederiks heldige hånd i det diplomatiske spil, som fremtræder særlig klart ved en sammenligning med Christian II's mindre fremgangsrige forbundsforhandlinger og lejlighedsvis ukloge fremfærd (hans erhvervelse af forleningsretten til Holsten). Kongens optræden stødte hans slægtning fra ham og medførte, at hertugen begyndte at modarbejde ham. Venge peger desuden på, at spørgsmålet om forsørgelsen af hertugens voksende børneflokk måtte medvirke til at øge hans mistænksomhed over for kongens planer. Det er dog et spørgsmål, om det på overbevisende måde er lykkedes forf. at tegne et rigtigere billede af den mand, der aldrig forsømte nogen lejlighed til at pukke på sin formentlige ret over for broderen Hans og brodersønnen Christian. Hertug Frederiks høje spil i 1522–23 tyder på store ambitioner og en dertil svarende misfornøjelse med kun at have halvdelen af hertugdømmerne.

I anden del af fremstillingen foretager forf. en undersøgelse af hele det bevarede, samtidige kildemateriale til oprøret og fejden mod Christian II. Det er den største og vigtigste del af Venges bog. Hovedtemaet her er forf.s indicie-bevisførelse for den tese, at det var de jyske rigsråder, og ikke hertug Frederik, der tog initiativet til denne fejde, som

uden egentlige kamphandlinger førte til kongens flugt fra landet. Disse fem velskrevne kapitler rummer adskillige tankevækkende kildetolkninger og nye vurderinger af begivenhederne. Et imponerende stort materiale af kilder og litteratur er blevet anvendt i undersøgelsen. Forf. er gået meget grundigt til værks. I det følgende skal en række enkeltheder kommenteres, men der kan naturligvis kun blive tale om et mindre udvalg.

Mikael Venges tolkning af Wolfgang von Utenhofs krønike er ikke tilfredsstillende. I denne krønike siges det, at hertugen gennem Mogens Munk sonderede stemningen hos prælater og adelsmænd i Jylland: kunne hertug Frederik (som var sikker på at kunne få hjælp fra Lübeck og andre hansestæder) vente tilslutning fra jyderne »wo er sich vmb Reiche vnd sie alle annehmen wurde«? Mogens Munk, hedder det, forrettede straks hertugens hverv, og i det følgende fortæller Utenhof om udfaldet af disse hemmelige sonderinger: nogle var villige til at støtte hertugen og gav brev og segl derpå, andre afslog – de ville først se »die gewaldige handt« (hertug Frederiks hær). Dette er uden tvivl en temmelig præcis beskrivelse af sammensværgelsens tilblivelse. Det er en misforståelse, når Venge hævder, at vi her »tydeligt nok« befinder os »på et senere stadi af oprøret, nemlig *efter* sammensværgelsen« (s. 80). Først nederst på siden følger Utenhofs omtale af opsigelsen af huldskab og mandskab til Christian II. Dette er ikke stedet til at drøfte krønikens kildeværdi; men hvis den tyske kanslers ord står til troende (hvad jeg mener, at de gør), vil det ses, at han klart nok peger på sin egen herre som inspirator til det jyske oprør og den følgende fejde. For Utenhof og hertugen ville det have været smigrende, hvis ikke bare Lübeck, men også de jyske rigsråder havde henvendt sig til Gottorp om hjælp imod kong Christian. Havde det været tilfældet, kan vi være temmelig sikker på, at det var blevet fremhævet i krøniken på linie med fremhævelsen af Lübecks henvendelser til hertug Frederik.

Det er ikke rigtigt, at Utenhofs skildring af hertugens sonderinger i Nørrejylland »er underordnet et af Utenhofs centrale emner, forholdet til Lübeck«, og forholdet til Lübeck er for øvrigt ikke et centralt emne i den del af krøniken, som kansleren fik gjort færdig i den nu foreliggende, kladdeagtige form. Det skyldes naturligvis ikke Utenhofs glemsomhed, at traktaten mellem hertug Frederik og Lübeck af 5. februar i krøniken behandles før omtalen af hertugens udspil over for jyderne. Man må ikke i en krønike fra den tid vente at finde en strengt kronologisk fremstilling. I dette tilfælde dominerer det saglige hensyn: forfatteren ønsker at gøre skildringen af forholdet til Lübeck færdig, før han tager fat på det næste emne, forholdet til Danmark. Det forekommer mig at være betænkeligt at gøre Lübecks senere viste utaknemlighed – i Grevefejdens tid – til den »pointe«, hvorom »hele fremstillingen af oprøret grupperer sig« i krøniken. Eftersom Utenhof hverken nåede at skildre Frederik Is regeringstid eller Grevens Fejde, er vi ude af stand til at udtale os om fremstillingens eventuelle pointe.

I Utenhofs krønike siges det, at hertug Frederik var bekendt med, at kong Christian var kommet i et dårligt forhold til sine undersætter p. gr. a. mor Sigbrits regimente og Torben Oxes henrettelse, og at danskerne levede i stor livsfare under kongens styre. I denne bemærkning er Venge tilbøjelig til at se en hentydning til sammensværgelsbrevet, som altså skulle være kilden til hertugens ovenfor omtalte viden om forholdene i Danmark. »Opfattet således«, siger Venge, »bliver rådernes første henvendelse til hertugen med Mogens Munk som mellemmand det primære« – og dermed er »spørgsmålet om initiativet« af krøniken blevet besvaret »diametralt modsat det hidtil antagne«. En sådan bevisførelse er ganske uacceptabel. Sigbrits store indflydelse og kongens brutale fremfærd imod bl. a. Torben Oxe har selvsagt været velkendt i nabolandene længe før sammensværgelsensbrevets udfærdigelse, og navnlig den gottorpske hertug må nøje have fulgt udviklingen i Danmark, som hans egen stilling i høj grad var afhængig af. Forf.s henvisning

til Utenhofs påskrift på sammensværgelsesbrevet er irrelevant i denne sammenhæng. Disse få linier giver intet svar på spørgsmålet om, hvorfra initiativet udgik.

Sammensværgelsesbrevet af 21. december 1522 er aftrykt i et tillæg til bogen. Desværre skæmmes denne nytransskription af det berømte dokument af en række fejl og unøjagtigheder. Tolkningen af aktstykket er heller ikke helt tilfredsstillende. Det er således ikke rigtigt, at de gejstlige klagemål »aldeles dominerede« indholdet (s. 148). Klageregistret i dette brev er symmetrisk opbygget: først anføres syv gejstlige klageposter, derpå følger syv verdslige.

Venge har ret i, at Wulf Pogwischs brev til hertug Frederik af 4. januar 1523 er svært at læse. Det er derfor forståeligt, at han har søgt sagkyndig bistand til »forsøget på at få en forståelig tekst ud af denne både filologisk og grafologisk intrikate tekst« (s. 94). Brevskriverens ytring »jeg kan ikke tænke mig eller tro, at man driver forhandlingerne så nedrigt og uredeligt« tolker forf. som en hentydning til den mangelfulde besegling af sammensværgelsesbrevet (s. 96). Men sætningen »ick mach nicht besynnen ofte getruwen dat men den handell so vnloffliken vnde vnredeliken gedencket« bør læses »jeg kan ikke tænke mig eller tro, at man anser sagen for så uærlig og uredelig«.

Forf. mener, at Christian II ikke betragtede de jyske herrers opstand som et oprør »i moderne forstand« (s. 103). Da kongen betegner dem som menedere og troløse skalke, kan der dog næppe være tvivl om hans syn på oprøret. Venges redegørelse for modstandsretten anser jeg for noget af det bedste i hans bog (s. 106 ff.). Forf. har derimod ikke ret i, at oprørerne »har anset oprørsparagraffen for utilstrækkelig« (ss. 108 og 112). Han burde vel også have vidst, at udtrykket »kongelig ed« i datiden ofte brugtes i betydningen håndfæstning (s. 148).

At kong Christian i et brev til biskop Ove Bille taler om rygter, løgn og snak, som er blevet påført ham, er ikke noget vidnesbyrd om, at han har kendt opsigelsesbrevet eller oprørernes skriftlige propaganda (s. 118 f.). I et brev fra kongen til kurfyrsten af Brandenburg finder forf. også en antydning af, at kongen har kendt opsigelsesbrevet, som han hårdnakket benægtede at have modtaget. Denne iagttagelse bygger på en fejlagtig oversættelse af påskriften på kopien af brevet. »Missiva an Churf. zw Brand. der Entsagung vnd helff bg.« skal ikke læses »brev til kurfyrsten angående opsigelsen og bistand«, men »missive til kurfyrsten af Brandenburg, hvori der begæres undsigelse (eller fordommelse, nemlig af oprørerne) og hjælp«. Mødet i Aarhus (som ikke blev afholdt) er næppe en foranstaltning mod oprørernes agitation (s. 123), og at anfægte det i forsvarsskriftet omtalte mæglingsmøde i Viborg er der ingen grund til (s. 125 f.).

Dygtigt udnytter Mikael Venge hertug Frederiks brev af 29. januar til at rekonstruere Mogens Munks tabte instruktion (s. 147 ff.). Et par bemærkninger frister dette afsnit dog til. Motiveringen for opsigelsen i instruksen er ikke fyldestgørende forklaret. Der er naturligvis ingen forskel på det kirkelige standpunkt i sammensværgelsesbrevet og instruksen. Som forf. selv siger, er de to breve udgået fra den samme personkreds. Med rette bruger Venge Utenhofs krønike som hovedkilde til skildringen af hertugens felttog. Derimod kan jeg ikke anerkende forf.s tolkning af krønikens omtale af afbrændingen af Christian II's rigslove (s. 145). Ifølge Utenhof fandt denne begivenhed sted »ernachmals, als der konig der regirung des Reichs entsetzt«, d.v.s. senere, da kongen var blevet afsat fra rigets regering, en noget upræcis datering. Derfor er det på ingen måde givet, som Venge skriver, at lov-brændingen skete »i forbindelse med fejdens proklamation den 20. januar«. Oberettiget er derfor også den vidtrækkende slutning, som forf. drager på grundlag af en så tvivlsom tolkning: at de oprørske rigsråder således egenmægtigt, uden at konsultere hertugen, traf bestemmelse om, hvilken lov der skulle gælde i hans regerings-tid. Og hvad værre er: denne slutning anføres som et af de afgørende vidnesbyrd om, at

det var disse egenrådige herrer, der tog initiativet til oprøret mod Christian II (s. 187). For øvrigt viser Mogens Munks instruktion, at råderne netop forelagde hertugen deres ønske om en restituering af de gamle love (s. 150, punkterne 6 og 8).

Mikael Venges omdatering af Christian IIs færgeoverfart, som har inspireret Johannes V. Jensen til et af de bedste kapitler i »Kongens Fald«, forekommer mig ikke at være overbevisende (s. 168), og det samme gælder om forf.s omdatering af kongens brev, dateret Vejle, den 10. februar (s. 130). Venges betragtninger over kong Christians tilbagetog i sidste del af bogen er ikke fri for at være lidt selvmodsigende. F. eks. konstaterer forf., med rette, at »Christian 2.s optræden på tilbagetoget synes blottet for »kraft« (s. 173), men på næste side hedder det: »Tværtimod synes han med stor energi at have kastet sig ud i kampen for at bevare herredømmet over de resterende dele af riget og for at genvinde de tabte«.

I kapitlet »Slutning« sammenfatter Venge resultaterne af sin undersøgelse. Forf. er ikke i tvivl om, at de bekræfter hans hovedtese: at det var de jyske herrer, der tog initiativet til dannelsen af »en koalition af indenlandske og udenlandske magter rettet imod kongen« (s. 188). Hvor nødig jeg end vil, må jeg desværre bekende, at ingen af forf.s argumenter for denne tese virker overbevisende på mig. Oprørernes optræden i »interregnet« beviser hverken det ene eller det andet. Visselig optrådte de som egenmægtige storhanser. Men kunne de gøre andet i den foreliggende situation? De stillede store krav til deres tronkandidat. Men her bør man betænke, at den part, der opfordres til at støtte en sag, er i stand til at stille større krav end den part, der anmoder om hjælp.

Ikke desto mindre er Mikael Venges bog et tankevækkende og inspirerende arbejde. Her foreligger for første gang en videnskabelig undersøgelse af oprørets tilblivelse og forløb. Forf. har hermed indledt en debat, som uden tvivl med tiden vil engagere adskillige andre forskere. Venge fortjener ikke mindst anerkendelse for sin evne til at opstille en interessant tese og argumentere dygtigt for den på grundlag af en grundig undersøgelse af et omfattende materiale af trykte og utrykte kilder. Glemmes må det heller ikke, at det foreliggende kildemateriale kun tillader en indicie-bevisførelse. Det må håbes, at forf. i sine kommende arbejder vil skærpe sin kildekritik – at vise det rimelige i dette ønske har været hovedformålet med ovenstående bemærkninger om bogen.

På baggrund af ovenstående anmeldelse vil ingen læser være i tvivl om, at den nye bog af Mikael Venge, »Bondekær eller tyrann?« handler om Christian II. Dens titel er inspireret af den svenske forfatter Vilhelm Moberg, der konsekvent omtaler kongen som Christian Bondekær. Venge studerer altså stadig kong Christians historie. Denne frugt af hans studier er et udvalg af kilder til kongens og Sigbrits politik og til belysning af deres og dronning Elisabeths personlighed, bestemt til at danne grundlag for diskussioner herom. Bogens titel afspejler de to vidt forskellige vurderinger af Christian II, som har gjort sig gældende lige fra samtiden og indtil denne dag. Bogen indeholder fem kapitler, noter og en kortfattet litteraturliste.

I forordet skriver forf., at det måske er en »lidt speciel side af Christian II's regerings-system«, der fremdrages med bogens udvalg af tekster. Det har han ret i. Venge har »oversat« kildeteksterne til (næsten) moderne dansk. Han er klar over, at dette indebærer en tolkning af dem (jfr. eksemplerne herpå i ovenstående anmeldelse af forf.s første bog). I det store og hele er forf. sluppet godt fra tekst-moderniseringen, eksempelvis er et stort stykke fra Utenhofs kronike forbilledligt fint fordansket. Nødvendigheden af en modernisering af kilder fra denne tid kender enhver, som har undervist studerende uden særlige sproglige forudsætninger i periodens historie.

Første kapitel, »Christian II som regent«, virker lidt rodet: efter nogle uddrag af Allens

og Paludan-Müllers arbejder præsenteres man pludselig, uden nogen indledende kommentarer for sammensværgelsesbrevet, som følges af en række andre samtidige kilder. Her skiftevis er for og imod Christian II. Her kunne have været medtaget flere og fyldigere samtidige kilder, medens de moderne historikers diskussion passende kunne have været anbragt i et særligt kapitel bagest i bogen.

Kapitel 2 indeholder et fyldigt udvalg af kilder, som belyser Sigbrits rolle. Teksterne i det mere magre kapitel 3 omhandler kongeparret, Christian og Elisabeth. Også indholdet, som fortrinsvis belyser parrets privatliv, er magert – disse sider kunne have været udnyttet bedre med andre kilder. I kapitel 4 aftrykker Venge hovedkilderne til blodbadet i Stockholm, det berømte dokument og kannikerrelationen. Her kunne et udvalg af andre samtidige kilder, f. eks. manifeste og stridsskrifter, have været medtaget med fordel, fordi de ville kunne belyse den mod kongen fjendtlige traditions udvikling. Føjedes her til et udvalg af en række blodbad-forskeres konklusioner og vurderinger, anbragt sidst i kapitlet, måske, ville brugerne af Venges bog have haft et mere fyldestgørende diskussionsgrundlag. Det sidste kapitel har fået overskriften »Epilog«, åbenbart fordi forf. ikke kunne finde på nogen bedre betegnelse. Sammenlignet med de fire foregående, systematisk ordnede kapitler kommer man ved læsningen af dets tekster til at tænke på, at det nok havde været bedre, om forf. havde flyttet kilderne 36, 38, 39 og 40, som alle angår Sigbrit, til kapitlet »Sigbrit« og udeladt de to sidste kuriøse tekster om kong Christians medicin, øl og mad.

At noterne ikke er ganske fejlfri, vil jeg ikke hæfte mig ved. Derimod bør det siges, at der er gjort for lidt ud af de nødvendige oplysninger om de enkelte kildestykker og deres historiske sammenhæng: mange tekster meddeles uden nogen form for indledende kommentarer. Mikael Venge, som selv er velorienteret i tidens historie, har nok underverderet behovet for forklaringer i sin forståelige interesse for at lade kilderne selv »tale« og undgå »pegefingre«. Eksempelvis må man ikke forudsætte, at læseren er fortrolig med datidens måde at skrive breve på (»udskrift«, det lille ord »etc.«). Af mere personlige grunde må jeg sluttelig anholde forf.s generelle karakteristik af samtidens klager over Christian II's voldelige overgreb som »mytedannelse«. Mine få kritiske bemærkninger røkker ikke ved den kendsgerning, at der her foreligger en interessant, handy og billig kilde-samling, som fortjener at blive brugt efter sin hensigt.

Erik Sjøberg

Carl-Gustav Andrén (red.): Reformationen i Norden. Kontinuitet och förnyelse. Skrifter utgivna av Nordiskt Institut för kyrkohistorisk forskning 3, Lund, 1973. 308 s., s. kr. 50,00.

I denne bog har tretten forskere fra Finland, Sverige, Norge og Danmark fremlagt fjorten afhandlinger om et fælles emne: reformationen i de nordiske lande i det 16. århundrede. De to første bidrag savner en fælles overskrift og må betragtes som en slags indledning til de følgende. Disse tolv afhandlinger er ordnet systematisk under overskrifterne »Bibellhumanism och reformation« (to bidrag), »Kyrkan och den världsliga överheten« (fire bidrag) og »Reformationskyrkornas gudstjänstliv« (seks bidrag). Bogen er forsynet med udførlige bibliografier over trykte kilder og litteratur om emnet i hvert af de repræsenterede nordiske lande.

I bogens forord har redaktøren, professor *Carl-Gustav Andrén* i Lund, formuleret målet for dette nordiske samarbejde således: »dels ville man behandla reformationsproblematiken utifrån ett gemensamt nordiskt perspektiv, eftersom de flesta föreliggande under-